

Posudek vedoucího diplomové práce

Magisterský program Historická sociologie UK FHS v Praze

Název práce: **Otevřenost sociální struktury v sociopreferenčních kontaktech:
Homogenita v přátelství 2. pol. 20. stol.**

Jméno studenta: Bc. Kateřina Sněhotová

Posudek vypracoval: PhDr. Jiří Šafr, Ph.D.

Datum: 19. 9. 2016

Formulace cíle práce, hypotézy a odpovídající závěry

Předložená práce se věnuje fenoménu přátelství, konkrétně proměnám sociopreferenčních kontaktů v České republice od druhé světové války do konce socialistické éry. Cílem práce je popsat proměnu intenzity homogenity resp. heterogenity v přátelských vazbách a posoudit vliv vybraných faktorů, které ji způsobují. První přehledová část začíná definicemi přátelství, úvahy o jeho významu. Dále pojednává o přátelství v éře socialismu, když uvádí výsledky výzkumů přátelských vazeb a také popisuje společenské podmínky této době, které přátelství ovlivňovaly. Další části se nejprve věnují sociálně stratifikačnímu uspořádání společnosti a významu přátelských vazeb na jeho utváření – principu homofilie. Třetí díl teoretické části se pak věnuje problematice věku a generací, při tom vymezuje a detailněji popisuje čtyři poválečné generace, jejichž vymezení dále autorka používá v empirické části práce. V těchto sekcích si autorka vhodně připravuje půdu pro řešení výzkumné otázky.

Empirická část přináší výsledky sekundární analýzy kvantitativních dat z dotazníkového šetření, které mj. zjišťovalo sociodemografické charakteristiky dotázaného a jeho/jejího přítele, což diplomantce umožňuje testovat hypotézy o sociální podmíněnosti homogenity přátelských vazeb a její proměny v průběhu sledovaného období, k čemuž využívá porovnání mezi kohortami – historicky vymezenými generacemi.

Cíl práce je formulován srozumitelně. Pracovní hypotézy jsou jasně stanoveny a argumentovány. Závěry ovšem na položené otázky odpovídají jen z části a pouze deskriptivně. Autorka sociologicky neinterpretuje empirická zjištění ani je nezasazuje do historického kontextu.

Kvalita použitých dat, zdrojů a metod analýzy

Jedná se o sekundární analýzu existujícího datového souboru z jednoho průřezového šetření dospělé populace z roku 1993, v němž je k dispozici informace o nejbližším příteli dotázaného. Důsledná komparace kohort by zasloužila implementaci ještě jiného datového zdroje z jiného/ých období.

Positivně hodnotím argumentaci vymezení generací resp. kohort, a její následné uplatnění v operacionalizaci. Na empirické části práce oceňuji zejména systematický postup při testování hypotéz, ale byť uplatněný postup analýzy využívá vícenásobné třídění dat, neřeší uspokojivě problém kohortního srovnání a zhodnocení vlivu jednotlivých faktorů. Na vícerozměrné postupy analýzy nedošlo a také díky tomu není v kontingenčních tabulkách ošetřen problém proměny sociální struktury mezi jednotlivými sledovanými obdobími (řešitelný například alespoň jednoduše převážením podle pozvolně měnící se vzdělanosti

struktury). Problém totiž spočívá v tom, že procenta v kontingenční tabulce nejsou invariantní k marginálním četnostem.

Autorka hovoří či lépe řečeno slibuje „analytickou komparaci“ se zjištěními předchozích/následujících výzkumů. V práci jsem ale nikde nic takové nenašel, pouze tam kde uvádí výsledky vlastní analýzy dat z výzkumu z roku 1993 velmi útržkovitě uvádí, co vyšlo jiným studiím (Petrušek 1969, Vlachová 1996, Řeháková 2003). Přitom právě pečlivé srovnání s výsledky výzkumů (hlavně ISSP 2001) by umožnilo alespoň částečně řešit neuralgický problém analýzy, kterým je kohortní srovnání na průřezových (cross-sectional) datech.

Kvalita argumentů, o něž autorka opírá závěry, k nimž dospěla

Výkladová – přehledová část je relativně zdařilá. A to proto, že ačkoliv místy autorka pouze klade vedle sebe citace (většinou nepřímé) – často v jedné pasáži od jednoho autora, bohužel se tak nesetkáme s konfrontací různých přístupů či závěrů, ale to ostatně s ohledem na téma práce ani není příliš relevantní, – tak k poměrně dobře vystavěné výkladové linii jí napomáhá jasně definovaná struktura práce. V tomto ohledu práce působí koherentním dojmem. K přednostem patří precisně a jasně definované výzkumné otázky a hypotézy.

Zpracování textu je ovšem nevyvážené, autorka často nadhodí spoustu pojmů a konceptů, ty však dále nezužitkuje v interpretaci výsledků. Na některých místech se opakují myšlenky (věty) a to někdy i v jednom odstavci. Text je na několika místech doslova „vyvatován“ neustálým opakováním již dříve zmíněných otázek a východisek, bez nějakého dalšího rozpracování. Děje se tak na úkor sociologicky zaměřeného obsahu, tj. především detailnějšího řešení výzkumných otázek, interpretace a kritického zhodnocení výsledků.

Kvalita argumentů v analýzách je obecně dobrá. Autorka každý naměřený rozdíl poctivě a detailně popisuje. Zjištěné poznatky jsou jistě zajímavé, jejich podání je ovšem útržkovité a místy poněkud zkratkovité. Autorka něco spočítá, popíše výsledek a k tomu něco opíše z citovaných zdrojů. Chybí interpretace, tj. pokus o zodpovězení otázek „proč a jak (konkrétně)“ (viz např. s. 65). Zkrátka sociologická interpretace výsledků je nedotažená, chybí syntéza – autorka tak mj. neodpovídá na implicitní otázku, kterou si v práci klade (a pro níž má ostatně ve výsledcích dostatečnou oporu): posunula se česká společnost během socialismu z hlediska interakce směrem k otevřenosti či uzavřenosti?

Limity empirických závěrů, ke kterým diplomantka dochází, spočívají ve zvoleném postupu komparace kohort. Ačkoliv autorka používá v analytické části rozlišení na kohorty vymezené historickým obdobím a formativním věkem jedince (dospívání) tento přístup neumožňuje zhodnotit případný efekt biologického a sociálního věku (etapu životní fáze). Autorka si toho je zřejmě vědoma, ostatně o tom píše na straně 63. Výzkum je totiž průřezový–jednorázový (cross-sectional) a tak jednoznačné závěry ohledně kohortních rozdílů v podstatě neumožňuje. Budiž, ale to je potřeba kriticky diskutovat v závěru, naznačit možné limity zjištění ohledně kohort jakožto generačních entit.

V úvodu autorka slibuje „Na pozadí generačních proměn a při bedlivém sledování změn vyplývajících z faktoru věku a životního běhu, bude možné sledovat možnou proměnu, otevírání či uzavírání, mikrosociálních struktur jakými jsou sociopreferenční kontakty, v našem případě přátelství.“ (s. 5-6). Dále dokonce navrhuje určité řešení uvedeného problému: „Avšak tam kde je dostupná informace o délce trvání přátelství, lze souhlasně s naším názorem ohodnotit míru homogenity či heterogenity i zpětně pro ty přátelské svazky, jež vznikly v období dětství až nejpozději rané dospělosti. Tímto postupem se přinejmenším zčásti pokusíme eliminovat působení životního běhu na vzorce přátelství.“ (s.5) Nic takového jsem v práci ale nenašel, snad pouze na straně 57 v poznámce 6 je odkaz na tabulku

s průměrnou dobou trvání přátelství podle vzdělání a podle kohort. Doba trvání přátelství je ale jednoznačně primárně funkcí věku (a teprve sekundárně může být odrazem příslušnosti k určité kohortě).

S ohledem na výzkumnou otázku by bylo vhodné průřezový design rozšířit o využití dat z dalšího časového období, tj. zapojení i jiného výzkumu, nabízí se například ISSP 2001 – Sociální síť či Sociální distance 2007, kde informace o nejbližším příteli jsou k dispozici. Právě komparativní analýzu dat z opakovaných šetření považuji za jakýsi zlatý standard práce na oboru Historická sociologie. Anebo se alespoň nabízela skutečně důsledná „analytická“ komparace s publikovanými výsledky z tohoto (či jiného, novějšího) výzkumu, jak autorka v úvodu slibuje.

Limitem výsledků je tedy nemožnost oddělit efekt kohortní a věkový (biologický věk). Pravda je, že autorka se k této otázce vyjadřuje na straně 63, ale jistě by bylo mnohem lepší v textu věnovat samostatnou kapitolu diskusi limitům závěrů učiněným na základě jednorázových průřezových dat. Ostatně argument o době vzniku přátelství (většina přátelských vazeb vznikla do věku 30 let, tj. v mládí) v textu je (na s. 63), jen by jej chtělo lépe využít.

Ambicí práce bylo provést kohortní srovnání, to se bohužel přesvědčivě nepodařilo. Na to upozorňuji přesto, že si myslím, že závěry jsou relevantní a je dost pravděpodobné, že jiný typ analýzy resp. zapojení další datové základny by je pravděpodobně potvrdil. Přitom určitý postup k částečnému ošetření skrytého vlivu věku bylo možno realizovat i v rámci dat z jednoho období. Vyžadovalo by to zjednodušeně řečeno ještě data třídít kategorizovanou relativní délkou přátelství (např. z dětství/základní školy/vyšší školy/dospělosti). Tedy provést elaboraci (výsledky kontrolovat pro faktor, kdy bylo přátelství navázáno), případně použít alespoň jednoduchý filtr a analyzovat pouze přátelské vazby navázané řekněme do třiceti let věku.

Na textu je třeba ocenit dobře vystavěnou a přehlednou strukturu celé práce (škoda že její naplnění je spíše povrchní). Autorka si také jasně klade výzkumné otázky a velmi strukturovaně postupuje v analýze. Druhá – empirická část ovšem působí svým zpracováním bohužel dojmem, že jde spíše o rozsáhlejší seminární práci. Chybí zde kritičtější zamyšlení nad výsledky, snad alespoň výše naznačená elementární elaborace s kontrolním faktorem pro délku trvání přátelství by pomohla dodat závěrům na robustnosti (anebo alternativně provést alespoň jednoduché zpracování pomocí strukturně invariantních poměrů šancí).

Pozitivně hodnotím první – přehledovou část práce, část druhá (empirická) však za ní výrazně zaostává. Celkově pak text působí poněkud nevyzrálé a to jak po stránce sociologické, tak především v druhé části i po stránce literární, kde je jazyk poněkud krkolomný a patrná je zde určitá zbrkllost v popisech.

Předložená diplomová práce má velmi slibný úvod, postupně její úroveň klesá, analýza v empirické části zůstává v mnohém nedotažena (viz výše) a závěrečná interpretace nepřináší ani kritickou diskusi limitů ani kýženu syntézu poznatků. Práce tak zůstala někde na půl cesty, autorka ponechává stranou proměnu struktury příležitostí (proměna vzdělanostní struktury) při komparaci kohort a zejména pak při sociologických interpretacích výsledků. Chybí závěrečná konfrontace s teoretickými východiskami popsanými v první části práce. Na kvalitě závěrečného shrnutí poznatků se pravděpodobně podepsal nedostatek času a tím i chybějící odstup od textu jako celku i možnost závěry konzultovat. Uzavřít závěrečnou magisterskou práci jen s tím, že konstatuje co „naměřila“ v empirické části bez jakékoliv diskuse či pokusu o zhodnocení východisek není totiž zrovna příliš přesvědčivé. Vždyť právě závěrečná část diplomové práce by měla být tím místem, kde se čtenář dočká syntetizující širší sociologické interpretace empirických výsledků. Ostatně jak sama autorka (s odkazem na J. Havlíkovou) uvádí v teoretické části (na s. 25): „Zahrnutí vlivu historických okolností při

utváření životního běhu vždy zpřesňuje kauzální vysvětlování při analýze.“ V závěru ale ani nikde jinde se žádného sociologického vysvětlení hlavního zjištění, ke kterým došla ve své analýze, tedy že předválečná generace (narození 1923–38 dospívající po 2. světové válce) „se skutečně významně“ liší od generací následujících, čtenář ovšem nedočká. Ani spekulativně s odkazem na v teoretické části popsany historický vývoj. Je to o to větší škoda, že empiricky identifikovaný výsledek – konkrétně že právě tato generace se vyznačuje vyšší mírou heterogenity přátelských vazeb – je možná (pro někoho) poněkud překvapivý.

Úroveň odkazového aparátu, jazyka a dalších formálních náležitostí

Formální náležitosti odkazového aparátu jsou v pořádku. Tvrzení a zjištění autorky jsou jednoznačně odlišena od tvrzení a zjištění převzatých z literatury. V analytické části se text místy obtížněji čte, to tam kde autorka, jinak snažící se psát práci poutavě, používá krkolomných a nepřesných obrátů, kupříkladu na s. 62 „vysokoškoláci (jsou) poměrně otevřenější heterogenitě ve vztahu ke středoškolákům“. Místy chybí slova a věty tak postrádají smysl (např. na straně 61, posl. odst.). Přehledová část je psaná velmi srozumitelně. Ostatní formální náležitosti jsou v pořádku.

Náměty na diskuzi při obhajobě práce

U obhajoby navrhuji soustředit se především na sociologickou interpretaci empirických zjištění se zasazením do širšího kontextu. Diplomantka by měla zodpovědět tyto otázky.

1. Jaké má sociologické vysvětlení pro své hlavní empirické zjištění, že předválečná generace se vyznačuje vyšší mírou heterogenity přátelských vazeb? (a to s ohledem na vývoj nejen politický ale také změny v sociální struktuře v novodobé historii). Jak se do možnosti uzavírat statusově homogenní přátelství promítá změna ve vzdělanostní struktuře (a také struktuře hospodářství) v daném historickém období?

2. Jaký je rozdíl mezi věkem, věkovou kohortou a generací v sociologické perspektivě a jaké může mít dopady ignorování věku v analýze homogenity přátelství na interpretaci výsledků týkající se kohort? Jak (by) autorka tento problém překonala?

Celkové hodnocení práce

Shrnuto a podtrženo, předkládaná magisterská práce trpí výkyvy v kvalitě: na jedné straně zde máme dobře definované téma a výzkumné otázky, poctivě provedenou byť relativně jednoduchou explorační analýzu, její výsledky jsou ovšem jen mechanicky opakovány, chybí syntéza a sociologická interpretace výsledků. Podmínky pro přijetí diplomové práce splňuje. Kateřina Sněhotová prokázala, že umí formulovat sociologický problém, připravit a analyzovat kvantitativní data a prezentovat výsledky. *Práci jednoznačně navrhuji k obhajobě.* Vzhledem k výše uvedeným výhradám mi pak nezbyvá, než abych navrhnul hodnocení diplomové práce stupněm *dobře*.

Jiří Šafr, v.r.